

ULUSLARARASI SİSTEMDE HÜKÜMETDİŐİ ÖRGÜTLENMELERİN ETKİNLİĞİ: ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ ÖRNEĐİ¹

Yrd. Doç. Dr. Filiz CİCİOĐLU²
Buse BOSTANCI³

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte modern devletin değişim sürecine girmesi, teknolojidaki geliŐmeler, çatışma bölgelerinde yaşanan sorunların dünya barıŐını tehdit etmesi gibi geliŐmeler uluslararası sistemi dönüştürmüştür. Devletin küçülmeye gitmesi, ekonomik ve sosyal alandan kendisini çekmesiyle küresel yönetiŐim, uluslararası kamuoyu, sivil toplum, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlar önem kazanmıştır. Küreselleşmenin getirdiği yeni politikalarla birlikte yeni uluslararası sistem yeni uluslararası aktörlerin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu yeni aktörlerden birisi olan hükümet-dışı örgütlenmeler (HDÖ) sahip oldukları kamuoyu desteği ile karar alma mekanizmalarını etkileyebilmekte, uluslararası insani ve küresel sorunların çözümü için uluslararası faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada öncelikle HDÖ kavramına ve kavramın tarihsel süreç içerisindeki gelişimine yer verildikten sonra, HDÖ'lerin amaç ve faaliyetleriyle birlikte HDÖ'lerle ilgili hukuksal düzenlemelere değinilecektir. Bu çerçevede HDÖ'lerin etkinliği Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) örneği üzerinden somutlaŐtırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet-dışı Örgütlenmeler (HDÖ), Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Sistem, Sivil Toplum, Küreselleşme.

ABSTRACT

Developments such as the modernization of the modern state with the globalization, developments in technology, problems in conflict zones, which threaten world peace, have transformed the international system. Concepts such as global governance, international public opinion, civil society and free market economy have gained importance as the state has gone downsizing and has drawn itself from the economic and social aspects. Along with the new policies of globalization, the new international system has obliged the existence of new international actors. Non-governmental organizations (NGOs), one of these new actors, are able to influence decision-making mechanisms with the public support; they carry out international activities for the resolution of international humanitarian and global problems. In this study, first of all, the concept of NGO and the development of the concept in the historical process will be given and then legal arrangements related to NGOs will be given together with the aims and activities of the NGOs. In this framework, the efficacy of the NGOs will be embodied through the example of Amnesty International (AI).

Keywords: NGOs, Amnesty International, International system, civil society, globalization

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuŐtur.

² Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, fsever@sakarya.edu.tr

³ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, bostancibuse@gmail.com

GİRİŞ

Küreselleşmenin getirdiği değişimler dünya düzenini yeniden yapılanma sürecine itmiştir ve bu yeniden yapılanma süreciyle birlikte devletin küçülmeye gitmesi, ekonomik ve sosyal alandan kendisini çekmesi, serbest piyasa ekonomisi benimseyerek Neo-liberal politikalara yönelmesi toplumsal alanda bir boşluk oluşturmuştur. Küresel yönetim kavramının önem kazanması ve devletin küçülme politikaları uluslararası sistemi dönüştürmüştür. Küreselleşmenin getirdiği yeniliklerle birlikte değişen uluslararası sistem devlet-dışı uluslararası aktörlerin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu aktörlerden birisi olan hükümet-dışı örgütlenmeler (HDÖ), uluslararası sivil toplum içerisinde yer almaktadır ve herhangi bir devlet ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı bulunmayan bu örgütlenmeler sahip oldukları kamuoyu desteği sayesinde karar alma mekanizmalarını etkileyebilmektedir. Özellikle dış politika karar alma sürecinde bir baskı mekanizması olarak çalışabilen HDÖ'ler uluslararası toplumun desteğini de alarak uluslararası çalışmalarıyla uluslararası küresel sorunlara dikkat çekmekte ve çözüm arayışlarında devletleri yönlendirebilmektedir.

Uluslararası kamuoyunun desteğini alma konusunda başarılı olan HDÖ'ler aynı zamanda yeni uluslararası sistemde etkin aktör olma yolunda ilerlemektedirler. İnsan hakları ve uluslararası küresel sorunlar ile ilgili çeşitli çalışmalar yapan bu örgütlenmeler küresel barışın korunması adına birçok faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda buldukları toplumlarda demokratik katılımı teşvik ederek siyasal toplumun sivilleşmesi adına da birçok çalışma gerçekleştirmektedir. Kimi zaman bir baskı ve çıkar grubu olarak çalışmakta olan HDÖ'ler siyasal karar alma sürecinde etkili olmaktadır. Ayrıca çeşitli gözlem ve raporlama çalışmalarında insan hakları ihlallerine dikkat çekmekte ve kamuoyunun da desteğini aldığı başarılı çalışmalar gerçekleştirmektedir. Uluslararası toplumun gelişimi açısından çeşitli avantajlara sahip olan HDÖ'ler aynı zamanda bazı devletlerin sözcülüğünü yapmak ve emperyalist devletlerin amaçlarını gerçekleştirmelerinde bir araç oldukları gerekçeleriyle de eleştirilmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle HDÖ kavramının ne olduğu üzerinde durulacak ve HDÖ'lerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimleri ifade edilerek HDÖ'lerin amaç ve faaliyetleri ile HDÖ'lere yönelik hukuksal düzenlemeler incelenecektir. Bu çerçevede HDÖ'lerin uluslararası toplumdaki işlevleri açısından sağladığı avantajlar ve dezavantajlar verilmeye çalışılacaktır. Son olarak, Uluslararası Af Örgütü örneği üzerinden HDÖ'lerin uluslararası sistemdeki etkinlikleri somut olarak incelenecektir.

1. HÜKÜMET-DIŞI ÖRGÜTLENME KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE HÜKÜMET-DIŞI ÖRGÜTLENMELER

1.1. Hükümet-Dışı Örgütlenme Kavramı (HDÖ)

Günümüz modern dünyasının bir parçası haline gelen HDÖ'ler sivil toplum kavramı içerisinde yer almakta olup, üstlenmiş oldukları misyonlarla toplumları daha ileri bir seviyeye taşımak için çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Örgütlü yapıları ile toplumla etkileşim halinde yer alan HDÖ'leri kavramsal açıdan ifade ederken terminolojide çeşitli farklılıklara rastlanılmaktadır. Üçüncü sektör, kar amacı gütmeyen kuruluş ya da sivil toplum kuruluşu gibi çeşitli isimlerle anılan HDÖ'lerin kendilerini farklı şekillerde tanımladıkları görülmektedir. 18 Eylül 2008 yılı Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'de

(ECOSOC) danışma statüsüne sahip HDÖ'ler listesi incelendiğinde yaklaşık 3000 sivil toplum aktörünün kendilerini farklı şekillerde tanımladığı görülmektedir.⁴

Sivil toplum içerisinde yer alan farklı aktörlerin farklı etkinliklere sahip olmalarının yanında kimi zaman farklı ifadelerle aynı anlamların yüklenmesi ya da aynı tanımlamalara farklı misyonların yüklenmesi gibi durumlar kavramsal ve tanımsal problemleri karşımıza getirmektedir. Farklı şekillerde tanımlanan tüm bu örgütlenmeler hukuki kimliklerini BM'de kendileri için kullanılan Non-Governmental Organization (NGO) ifadesinden almışlardır.

Farklı alanlarda çalışmalar yapan farklı araştırmacıların sahip oldukları bakış açıları ortak bir tanımın varlığını zorlaştırmaktadır. Hukuksal perspektiften bakıldığında, ulusal mevzuatların yetersiz olması ve bazı ulusal hukukların dernek ile HDÖ kavramını karıştırması gibi mevcut problemler bulunmaktadır. Buradan hareketle, HDÖ'lerin iç hukuka dayanan temelleri sebebiyle ortak bir tanım oluşturmak mümkün olmamaktadır. ECOSOC'un yetki alanında olan bu konu ile ilgili antlaşmanın 71. maddesi kapsamında bir çözüm arayışına gidilse de, HDÖ'lerin etkinlik alanları ve amaçları arasındaki farklılık tek bir tanım üzerinde uzlaşmayı zorlaştırmıştır.⁵ Ayrıca sosyologlar açısından bakıldığında ise, HDÖ'ler heterojen bir karaktere sahiptir ve bu da bir çeşitlilik yaratmaktadır.⁶

HDÖ'lere uluslararası hukukla tüzel kişilik sağlama yoluna gidilmesiyle birlikte devletler ve uluslararası kuruluşlar ilişki halinde olmak istedikleri HDÖ'leri kendileri belirleme yoluna gitmişlerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, her bir düzenlemenin ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir ve buradan hareketle HDÖ'leri sınırlandırma yoluna gidilebilir. Bu özelliklere bakılacak olursa; devletlerarası bir anlaşma ile kurulmayan HDÖ'ler devletlerin iç hukukuna bağlı kişi ya da gruplar tarafından kurulmaktadır. Bu durum HDÖ'leri uluslararası örgütlerden ayıran bir kriter olmaktadır. Kurumsal yapının önemi vurgulanmakta olup, açıklık ilkesine dikkat çekilmektedir. HDÖ'lerin üstlenmiş oldukları rol ve misyonlar hukukun temel ilkeleriyle uyumlu olmalıdır. Kar amacı gütmemesi faaliyet ve politikalarının temel koşullarından olmaktadır ve finansal desteklerini üye aidatlarıyla sağlarken, devletlerden yardım ve fon almaları belli koşullarda sınırlandırılmıştır. Hükümetlerden bağımsız olarak faaliyet yürüten HDÖ'lerin çalışmaları devletlerle bağlantılı olmamalı, siyasi problemleri etkilememeli ve özgürlük alanına müdahale etmemelidir. Ayrıca birden fazla ülkenin üye olduğu fon kaynağı ve faaliyet alanı bulunmalıdır.⁷

Genel olarak bakılacak olursa; terminolojideki çeşitlilik, var olan kavramların birbirleri yerine kullanılıyor olması, net bir tanımın yapılamaması ve kavramın ulusal bir nitelik taşımasının yanında uluslararası sivil toplum kavramının çok geniş olması sebebiyle ihtiyaca cevap vermemesi gibi mevcut sorunlar varlığını sürdürmektedir. Ayrıca her devletin ilişki

⁴ United Nations, "List of non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council as of 18 September 2008", http://www.un.org/esa/coordination/ngo/pdf/INF_List.pdf (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2017).

⁵ Philippe Ryfman, *Sivil Toplum Kuruluşları*, (çev.) İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2006, s. 29-31.

⁶ Ryfman, 2006: 33.

⁷ Şaban Çalış ve Erdem Özlük, "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: İhmal Edilmiş Bir Gerçeklik", (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK'lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale, Pozitif Matbaacılık, 2006, s. 9-19.

kurmak istediği HDÖ'yü kendisi belirleme yoluna gitmesi ve HDÖ'lerin heterojen yapıları hukuksal anlamda bazı sıkıntılar yaratmasına rağmen, uluslararası düzenlemelerde yer alan ortak kriterlerin varlığı HDÖ'lerin ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda genel bir tablo sunmaktadır.

1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Hükümet-Dışı Örgütlenmeler

Hükümet-dışı örgütlenme kavramı günümüz modern dünyasına ait yeni bir kavram olarak değerlendirilse de, aslında kavramın tarihsel olarak yeni olduğunu söylemek çok doğru değildir. Günümüzde algıladığımız anlamda HDÖ'ler kavramsal şeklini son yıllara ait gelişmelerle tamamlamış olmalarına rağmen, tarihsel olarak HDÖ'ler çok daha eskilere dayanmaktadır.

Bazı araştırmacılar devlet-dışı aktörlerin tarihsel başlangıcını İkinci Dünya Savaşı sonrası kabul etmektedir ve bunu HDÖ'lerin BM'de artan sayı ve faaliyetleriyle ilişkilendirmektedir. Nowrot ise, devlet-dışı aktör olarak HDÖ'lerin uluslararası ilişkilerde yeni bir oluşum olmadığını ifade etmektedir ve devlet-dışı aktörlerin varlığını yüzyıllar öncesine dayandırmaktadır. Yasal varlıkları bugün de devam eden Papalık ve Malta Egemenliği ilk ulus-ötesi ağlar olup varlıkları 6. yüzyıldaki Hıristiyan Kiliselerine dayandırılmaktadır.⁸

Başlar ise, bir kurumun hükümet-dışı kabul edilebilmesi için öncelikle bir hükümet yapısının var olması gerektiğini ifade etmiş ve hükümet kavramının devlete ait bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple hükümet-dışı kuruluş kavramını incelerken ulus devletlerin oluşum sürecine önem vermekte ve 1648 Vestfalya Anlaşması'na dikkat çekerek 17. yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren vakıf ve dini cemaatlerin HDÖ olarak değerlendirilmesini doğru bulmaktadır. Ayrıca Başlar, Batılı kaynakların HDÖ'ler için Avrupa'ya ait ve misyonerlik özelliği taşıdığı söylemlerine karşı, Osmanlı vakıf kültürü dikkate alındığında HDÖ'lerin belli bir kültüre ait olamayacağını ifade etmektedir.⁹

HDÖ'lerin dinsel ve felsefi kökenlerini inceleyen Ryfman, toplumsal dayanışmanın birçok kültürde var olduğunu ifade etmiş ve sonrasında 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da hayır işlerinin sekülerleşmesine dikkat çekmiştir. Devletler arasındaki çatışmaları bir düzene koymak adına uluslararası hukukun gelişmesi, 18. ve 19. yüzyıllarda devletler arası ilişkileri düzenleyen kuralların geliştirilmesi ve aydınlanma ile birlikte insanlık kavramının kazandığı değerler HDÖ olgusunu geliştirmiştir.¹⁰

HDÖ kavramının oluşum süreci sivil toplumun gelişim gösterdiği ilk yıllara uzanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişimler ve değişimler birtakım kavramsal farklılıklara sebep olmuştur. Bugünkü anladığımız anlamdaki son şeklini dünya siyasi tarihindeki ana olgular ve 20. yüzyıla ait gelişmelerle almış olan HDÖ kavramı aynı zamanda modern devletin çıkış noktasına dayanmaktadır. Bu noktada modern devlet ile kastedilen durum, modern devleti ortaya çıkaran Amerikan ve Fransız devrimleri sonrası merkezleşmiş otoritenin otoritesini kullanabilmesi ve vergileri toplayabilmesi için bürokratikleşme yoluna

⁸ Karsten Nowrot, "Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law," *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Sayı 6, Cilt 2, 1999, s. 579-645.

⁹ Kemal Başlar, *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar Vestfalya Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 45-46.

¹⁰ Ryfman, 2006: 16-17.

gitmesidir. Feodalizmin yıkılışı ile birlikte toplumsal gruplar arasındaki çatışmalar iktidar ilişkilerinde ve siyasal yapıda değişimi gerekli kılmıştır. Toplumsal gruplar ilişkilerini toplumsal sözleşmelere dayandırma yoluna giderek çeşitli toplumsal sözleşmelerle modern devleti hukuki temele dayandırmıştır ve bu da otoritenin meşruiyet alanını değiştirmiştir.¹¹ Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler toplumsal ilişkiler temelinde siyasal, ekonomik ve sosyal değişimleri de zorunlu kılmıştır. Küreselleşme ve küreselleşmenin etkisiyle tekrar bir değişim sürecine giren devlet beraberinde sivil toplumu da dönüştürmüştür.

Küreselleşme süreci, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişimi ve yaygınlaşması sonucu insanlar arasındaki etkileşimi arttırmıştır. Ayrıca bu süreç dünyanın küçülerek birçok alanda etkinliğini arttığı bir süreç olmuştur. Bu etkileşim süreci insanların yaşam tarzları, değerleri ve tercihleri üzerinde bir benzeşim yaratmıştır ve mekânsal uzaklıktan kaynaklanan toplumsal ve kültürel farklılıkları da ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda küreselleşme uluslararası sistemin değişen yapısı üzerinde devletlerin egemenlik alanlarını yeniden düzenlemiştir.¹²

Küreselleşmeyle birlikte neo-liberal politikaların ve kapitalist tüketim ekonomisinin yaygınlaşması, gelişmemiş ülkelerin doğal çevreyi korumak adına gerekli düzenlemeleri dikkate almaması, uluslararası mal ve hizmetin adaletsiz dağılımı ve dünya üzerinde insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin farklı gelişmişlik oranına sahip olması gibi sıkıntılar daha da belirginleşmiştir. Bu da dünya üzerinde belli bölgelerde çatışma alanları oluşturmuştur. Dünyanın küçülmesi, sınırların kalkması, teknolojinin ilerlemesi ve belli bölgelerde çeşitli sebeplerle yaşanan çatışmalar gibi faktörlerin sivil toplum anlayışında da değişiklikler yaratmasıyla sivil toplum da küresel bir şekil almıştır. Küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi ve ekolojik problemler, az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal refahın yokluğu ve çevre bilincinin oluşmaması, küresel sermayenin adaletsiz dağılımı, silahlanmanın devam etmesi ve güvenlik sorunları, bazı ülkelerdeki insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin gelişmemesi gibi sebeplerin hükümet-dışı örgütlenmelerin sayısı ve etkinliğini arttırarak¹³ oluşumunu zorunlu kıldığı söylenebilir.

Uluslararası ilişkiler açısından bakılacak olursa; geleneksel uluslararası ilişkiler anlayışında tek ve egemen aktör konumunda olan devlet iken; küreselleşme ve uluslararası sistemde meydana gelen değişimler aktör algısını da değiştirmiştir. Yeni uluslararası sistemde ağırlık kazanan liberal politikalarla devletin küçülmeye gitmesi ve devletin hakimiyet alanındaki bölgelerde denetimini sağlayamaması sonucu oluşan boşlukları yeni aktörler doldurmaya başlamıştır. Uluslararası toplum tarafından desteklenen, küresel sorunlar üzerinde çalışmalar yapan ve belli ölçüde otonom davranabilen HDÖ'ler yeni uluslararası sistemde etkin birer aktör konumunda olmaktadır. Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda çeşitli faaliyetler gösteren HDÖ'ler aynı zamanda uluslararası siyasal karar alma süreci ve dünya politikaları konusunda söz sahibi olmaktadır.

¹¹ Abdulvahap Akıncı, "Modern Ulus Devletlerin Doğusu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, 2012, s. 61-70.

¹² Selahaddin Bakan ve Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum*, Cilt 2, Sayı 3, 2012, s. 51-65.

¹³ Davut Ateş, "Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 7, 2006, s. 25-38.

2. HÜKÜMET-DIŞI ÖRGÜTLENMELERİN ETKİNLİK ALANLARI VE HDÖ'LERE YÖNELİK HUKUKSAL DÜZENLEMELER

2.1. Hükümet-Dışı Örgütlenmelerin Etkinlik Alanları

Belli amaçları gerçekleştirmek için gönüllü olarak bir araya gelen, ekonomik ve yönetsel olarak herhangi bir devlete bağlı bulunmayan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olan hükümet-dışı örgütlenmeler sosyal ve ekonomik koşulların düzeltilmesi ve geliştirilmesine kadar birçok konuda uluslararası faaliyet göstermektedirler. Üye profili, finans kaynakları, mekânsal dağılımı ve yönelimleri gibi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılabilen HDÖ'ler aynı zamanda faaliyet alanları açısından mekânsal ve işlevsel olarak sınıflandırılabilir. Küreselleşme sürecinin de etkisiyle farklı birçok alanda faaliyet gösteren hükümet-dışı örgütlenmeler uluslararası işlevlerinin artmasıyla sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve çevresel konularda çalışmalarına devam etmektedir. İnsan hakları, eğitim, sağlık, göç, mülteciler, çevre ve yolsuzluk gibi konularda faaliyet gösteren HDÖ'ler kimi zaman belli konularda (insan hakları, ayrımcılık, yolsuzluk) ulus devletlerle gerilim yaşarken kimi zaman da farklı konularda (sağlık, eğitim, engelliler) ulus devlet ve ulus üstü yapılarla ortak hareket etmektedir.¹⁴

Küreselleşme ile birlikte uluslararası sorunların varlığı ve bu sorunlar karşısında doğrudan harekete geçme durumu, uluslararası anlaşmazlıklar ve çatışmaların çözümüyle ittifakların oluşturulması ve kaynakların kullanımı gibi alanlarda HDÖ'ler küresel kamu yararını dikkate alarak önemli roller üstlenmişlerdir. Küresel sorunlar karşısında uluslararası kamuoyu desteğini alarak kaynakları harekete geçirebilen etkiye sahip olan HDÖ'ler devletlerin yetersiz kaldığı ya da devletler aracılığıyla gerçekleştirilemeyecek olan konularda gönüllülük esasıyla hareket etmekte ve düşük maliyetli eylemleriyle küresel sorunlar üzerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda insani yardım ve çevresel konulardaki krizlerde HDÖ'ler devletlerden daha hızlı hareket edebilmeleri¹⁵ uluslararası küresel sorunlara dikkat çekme ve çözüm oluşturma açısından önemli bir güç olabilmektedir.

Sahip oldukları iletişim olanakları sayesinde kamuoyu oluşturma konusunda başarılı olan HDÖ'ler raporlar hazırlamak, önemli medya organlarına telefon ve mektup aracılığıyla bilgi vermek, imza toplamak ve gösteri düzenlemek gibi yöntemleri uluslararası kamuoyu oluşturmak için kullanırlar. Ayrıca oluşturdukları bilgi ağı sayesinde birçok insanı harekete geçirerek uluslararası eylemlerini gerçekleştirmektedirler.¹⁶ HDÖ'ler etkili kampanyaların yürütülmesi, savaş karşıtı hareketlerin kitleselleşerek uluslararası eylemlerin gerçekleşmesini sağlama noktasında önemli roller üstlenmesinin yanısıra küresel barışın savunulması,

¹⁴ Gökhan Tuncel, "Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı Örgütlerin Etkisi", *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 2014, s. 39-54.

¹⁵ Soner Karagül, "Küresel Bir Aktör Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK'lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale, Pozitif Matbaacılık, 2006, s. 486-491.

¹⁶ Karagül, 2006: 488.

kitlelerin bir araya getirilmesi ve siyasal alanı etkileyerek toplumsal kamuoyunda barış isteginin desteklenmesi noktasında da başarılı örnekler vermiştir.¹⁷

İnsan hakları ve demokratikleşme faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahip olan HDÖ'ler dünya üzerindeki halkları demokratik haklar konusunda eğitmekte ve insan hakları ihlalleri konusunda bilgilendirmektedir. Küreselleşme ile birlikte para, bilgi ve güç kaynaklarına erişimi kolaylaşan HDÖ'ler genel bir kamuoyu oluşturarak insan hakları ihlallerine dikkatleri çekmeyi başarmaktadır.¹⁸ Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu ve daha birçok uluslararası kuruluş insan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına çalışmalar yapmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, adil yargılanma, şiddetin önlenmesi ve daha birçok insan hakkı ihlallerinin önlenmesi adına çalışmalar yapmaktadır ve buldukları ülkelerde yapmış oldukları gözlemler ile ihlalleri ve gelişimleri yıllık raporlarında sunmaktadırlar.

Ülkeleri demokratikleştirme çabaları, toplumu daha ileriye taşıma ve toplumda var olan eksiklikleri düzeltme amacıyla çeşitli faaliyetler içinde bulunan HDÖ'lerin aynı zamanda birer baskı ve çıkar grubu olarak da çalıştığı söylenebilir. Küreselleşme ile birlikte toplumların etkileşime açık hale gelmesi ve bilginin kısa sürede yayılmasıyla HDÖ'ler buldukları toplumlarda siyasal toplumun sivilleşmesini sağlamanın yanında yapmış oldukları çalışmalar ile toplumda düzeltilmesi gereken noktalarda hükümetlerle ilişkiye girerek bir baskı ve çıkar grubu gibi çalışarak karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır. Bu durum belli noktalarda avantajlar sağlayarak topluma faydalı bir süreç olsa da belli noktalarda ise dezavantajlara sahip olup, bazı düşünürler tarafından eleştirilmektedir.

İnsan haklarının korunması, uluslararası yardımların sağlanması, uluslararası bölgesel anlaşmazlıkların çözülmesi, toplumsal huzuru sağlama ve siyasi otoriteyi denetleme, silahsızlanma ve küresel barışı sağlama gibi konularda kitlelerin desteğini alarak çeşitli faaliyetler gerçekleştiren HDÖ'ler ayrıca sivil toplumun gelişimini sağlayacak çeşitli avantajlara sahiptir. Bireyi devlet otoritesinin baskıları karşısında korumak ve siyasi iktidar üzerinde baskı kurmak dışında, yerel yönetimlerin güçlenmesini sağlayan HDÖ'ler devlet içerisinde de bazı işlevlere sahiptir. Bu işlevlere bakılacak olursa; katılımcı bir toplum yapısı oluşturarak egemen piyasa değerlerine karşı bir denge unsuru yaratmak, toplumun çıkarları için kamuoyu oluşturarak topluma hizmet etmek, hükümet politikalarına (eğitim, sosyal devlet, istihdam) paralel ya da alternatif politikalar ve projeler üreterek kaynak aktarımı sağlamak ve katılımcı kültür ile yetişen bilinçli bireyler yetiştirmek.¹⁹ Buradan hareketle HDÖ'lerin demokratikleşme ve siyasal toplumun sivilleşmesi adına çeşitli faydalar sağladığı söylenebilir.

---

¹⁷ Barış Çoban, "Toplumsal Barış, Sivil Toplum Kuruluşları ve İletişim: Barış, Öteki, Önyargı ve Çatışma Üzerine", (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık, 2008, s. 78-85.

¹⁸ Bican Şahin ve Mete Yıldız, "Uluslararası Yandaşlık Ağları Perspektifinden Türkiye'de Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Sivil Toplum Kuruluşları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21, 2009, s. 41-65.

¹⁹ Atıl Cem Çiçek, "Katılımcı Demokrasi ve Siyaset Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları", (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık, 2008, s. 39-43.

İnsan haklarının korunması, çevresel sorunlara dikkat çekme ve çözüm bulma, insani gelişmelerden uluslararası kamuoyunu haberdar etme, çatışma bölgelerindeki anlaşmazlıkları çözüme, toplumsal huzuru sağlama ve toplumların demokratikleşmesi adına çeşitli çalışmalar yapan HDÖ'ler, farklı düşünürler tarafından uluslararası sistemde etkinliği elinde bulunduran devletlerin amaçlarını gerçekleştirmesinde bir manipülasyon aracı olarak görüldüğü için eleştirilere maruz kalmaktadır. Özellikle HDÖ'lere yönelik eleştiriler ve sorgulamalar arttıkça bu örgütlenmelerin meşruiyeti, temsil kabiliyeti, örgütsel ve yönetsel saydamlığı sorgulanmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde HDÖ'lerin toplumsal olarak bazı dezavantajlara sahip olduğu söylenebilir.

Kimi düşünürlere göre HDÖ'ler, ulus-devletleri zayıflatarak uluslararası sermayenin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılması amacıyla varlıklarını sürdürmektedir ve merkez ülkeler bu tür örgütlenmelere çeşitli işlevler yükleyerek bazı amaçlarını gerçekleştirmek adına bu örgütlenmeleri kullanmaktadır. Bu durum çeşitli eleştirilere sebep olmaktadır. HDÖ'ler etnik karşıtlıkların belirginleşerek alt kültür kimliklerinin siyasallaşması, misyoner faaliyetlere karşı toplumsal tepkilerin azaltılması, dinsel özgürlükler kapsamında tarikat-cemaat yapılanmalarının toplumsal yaşamda yer almasının sağlanması ve eğitim-öğretim birliğinin dağılmasına sebep olacak adımlara izin verilmesi, vakıf, dernek, cemaat, siyasi parti, meslek örgütleri, sendikalar, medya kuruluşları gibi hükümet politikalarını ve kamuoyunu etkileyen sivil toplumdaki yapılanmalar ile illegal örgütleri devlet aleyhine de olsa asgari ortak paydada buluşturması, demokratik kitle örgütlerinin NGO'laştırılarak sivil itaatsizlikle kamu düzeni ve devlet otoritesini bozma girişimlerinde bulunması, sivil denetim ifadesi ile devlet kurumlarının denetlenerek gizli bilgilere ulaşılması, hükümet politikalarını baskı grupları aracılığı ile etkilediği gerekçeleriyle eleştirilmektedir.²⁰

HDÖ'lere yönelik eleştirilere somut örnek vermek gerekirse; Bu noktada Kırgızistan, Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimler gösterilebilir. Avrasya'daki Rusya ve ABD rekabetinde, ABD serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi hedeflerini HDÖ'ler aracılığıyla sürdürürken; Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da toplumsal dönüşümü sağlayan devrimlerin HDÖ'lere verildiği iddiası ortaya atılmıştır.²¹ Merkez devletlerin benimsediği idealleri dünyaya ihraç etmek için HDÖ'leri kullanarak devletlerin içişlerine karışması ve yönetimlerine müdahale ederek iktidarlarını devirmeye çalışması HDÖ'lere yönelik güveni zedeleyerek, olumsuz tutumlara sebep olmaktadır.

2.2. HDÖ'lere Yönelik Hukuksal Düzenlemeler

Tanımsal ve içeriksel anlamda ortak bir görüş birliği sağlanamamış olan HDÖ'lerle ilgili hukuksal olarak da uluslararası genel bir düzenleme bulunmamaktadır. Çünkü HDÖ'ler bağlı buldukları ülkelerin ulusal yasaları ile kurulmaktadır ve kuruluşları iç hukuk konusu olmaktadır.

Tanımsal noktadaki belirsizlikler temel olmak üzere; konuyla ilgili genel düzenlemelerin yoksunluğu sebebiyle devletler ve uluslararası örgütler, etkileşim kurmak istedikleri HDÖ'leri

²⁰ Harun Demirkaya ve Meral Çakır Berzah, "Stratejik Yönetim ve Manipülasyon Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK'lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale Pozitif Matbaacılık, 2006, s. 59-66.

²¹ Giray Saynur Bozkurt, "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 9, 2006, s. 151-167.

kendi istekleri doğrultusunda tanıma yoluna gitmektedirler. Ancak bu etkileşim yolunu tercih ederken kendilerine referans olabilecek 4 temel kaynak bulunmaktadır. Bu temel kaynaklardan ilki, Birleşmiş Milletler'in 1996/31 tarihli Genel Kurul kararıdır. Bunun dışında, 124 sayılı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde yer alan Hükümet-dışı kuruluşların hukuksal statüsünün üye ülkeler açısından tanınmasını düzenleyen karardır. Ayrıca yine 2003 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Temel İlkeler adlı belge de temel referans kaynağı kabul edilmektedir. Son kaynak ise, Uluslararası Dernekler Birliği'nin kabul etmiş olduğu temel kriterlerdir. Bu referans kaynaklar uluslararası kuruluşların ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenerek geliştirilmiştir.²²

Günümüzde HDÖ'lerin artan faaliyetlerini düzenleyecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda, hükümetlerarası uluslararası örgütlerin son dönemde HDÖ'lere danışarak belli ölçülerde çalışmalarına katması²³ da bu örgütlenmelerle ilgili düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. BM Antlaşması'nın 71. maddesi ise Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetki alanına giren bu konuyu kapsamaktadır. Yani, ECOSOC'un yetki alanındaki konularda uluslararası örgütler gerektiğinde hükümet-dışı örgütlenmelere danışabilecektir. Aynı zamanda bu düzenleme hükümet-dışı örgütlenmelerin sahip olması gereken nitelikleri de belirlemektedir. ECOSOC'un 1968 tarihli 1296 sayılı kararı incelendiğinde bu tür örgütlenmeler üç gruba ayrılmaktadır. İlk olarak, gözlemci statüsünden yararlanarak ECOSOC'un gündeme almasını istediği konuları önererek Konsey çalışmalarında söz hakkı bulunan gruptur. İkinci grupta yer alan örgütlenmelerin ise, gözlemci statüsü olup, konu önerme yetkisi bulunmamaktadır. Üçüncü son grup da, kimi zaman kendilerinden görüş istenen listeye kayıtlı örgütler durumundadır.²⁴

ECOSOC'un 1968 tarihli 1296 sayılı kararı ve BM'nin 71. maddesi HDÖ'lere yönelik tek geçerli belge olarak kabul edilmektedir ve bu sebeple HDÖ'lerle ilgili bu belge çerçevesinde çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Ancak yine de her bir kuruluş ya da uluslararası örgüt ilişki kuracağı örgütlenmeyi kendi belirlediği kriterler doğrultusunda tanıma yoluna gitmiştir. Bu durumun yaratmış olduğu bir çeşitlilik söz konusu olmasına rağmen, mevcut düzenlemeler incelendiğinde ortak kriterler bulunmaktadır.²⁵

Mevcut düzenlemelerdeki ortak kriterlere bakıldığında; HDÖ'ler uluslararası hukuk dahilindeki devletlerarası bir anlaşma ile kurulmamıştır. Devletlerin kendi iç hukuklarına bağlı kişi ya da kişiler tarafından kurulmuşlardır. Merkezi, seçilmiş bir başkanı, çeşitli yürütme birimleri gibi bir kurumsal yapısının bulunması gereklidir. Şeffaflık ve açıklık ilkeleri doğrultusunda hareket etmelidirler. Amaçları ve faaliyetleri BM Antlaşması'nın prensiplerine, uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olmalı ve uluslararası iş birliği, dünya barışı ile ilgili çeşitli politikaları desteklemelidir. Faaliyet ve politikalarının kar amaçlı olmaması temel koşullarından biridir. Hükümetten bağımsız olarak kurulan örgütlenmeler olsalar da çalışmaları devletlerin iç işlerine müdahale etmeyecek şekilde gerçekleştirilmelidir.

---

²² Başlar, 2005: 25.

²³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitapevi, 2011, s. 234-235.

²⁴ Pazarcı, 2011: 235.

²⁵ Çalış ve Özlük, 2006: 11-12.

Aynı zamanda bir devletin sözcülüğü rolünü de üstlenmemelidir. Son olarak, birden fazla ülkede üyesi, faaliyetleri ve fon kaynakları bulunmalıdır.²⁶

Etkinlikleri giderek artmakta olan ve kamuoyu tarafından da desteklenen HDÖ'lerin güçlenmeye devam etmesi birtakım hukuki düzenlemeleri zorunlu kılmasına rağmen, HDÖ'lerle ilgili yeterli bir düzenleme bulunmamaktadır. Devletler iç hukuklarının izin verdikleri ya da ilişki kurmayı istedikleri ölçüde HDÖ'ler ile ilişki kurmaktadır. Varlıkları göz ardı edilmese de uluslararası sistemdeki rolleri sorgulanmaya devam etmekte olan HDÖ'ler, uluslararası toplumun gelişimine katkı sağlamalarının yanında, kimi düşünürler tarafından meşruiyeti sorgulanan bir manipülasyon aracı olarak da değerlendirilebilmektedir.

3. BİR HDÖ OLARAK ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ (UAÖ)

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International-AI) 1961 yılında Londra'da Peter Benenson'un girişimleriyle kurulan bir örgütlenmedir. Benenson "Unutulmuş Mahkumlar" (The Forgotten Prisoners) adlı makalesinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne resmi bağlılıklarına rağmen, birçok devletin hak ve özgürlükleri dikkate almama durumuna dikkat çekmiştir Peter Benenson, Eric Baker ve Sean Mac Bride çalışmalarında totaliter rejimlerde yapılan insan hakları müdahalelerinde genel olarak muhaliflerin yer aldığını tespit etmişlerdir. Bu durum karşısında bir kamuoyu oluşturulmalıydı ve kamuoyunun oluşturulabilmesi için kampanyaların birçok ülkede yürütülmesi, farklı siyasi ve ideolojik düşüncelerle temel amaçtan sapılmaması ve devletlerin her türlü şiddetine karşı ortak temelde birleşmesi gerekiyordu.²⁷

Soğuk Savaş'ın en zorlu döneminde kurulan UAÖ, belli kurallar çerçevesinde uluslararası katılım göstererek uluslararası çalışan bir kurum olmak için çabalamıştır ve bulunmuş olduğu uluslararası sistemde bir paktın ya da grubun sözcüsü olmak istememiştir. Tarafsızlığını korumak adına tüm üye ya da gönüllü aktivistler UAÖ adına kendi ülkelerindeki ihlaller hakkında araştırma yapmamakta ve yapılan kampanyalara/çalışmalara katılmamaktadır. Ayrıca başka merkezlerde yapılan çalışmalardan da sorumlu tutulmamaktadırlar. Örgütlenme, ihlallerin olduğunu düşündüğü bölgelerde araştırmalarını yaparak mağdur kişi, yerel insan hakları savunucuları ve resmi yetkililerle görüşmekte ve konu ile ilgili net bilgilere ulaştıktan sonra kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla eylemlerini başlatmaktadır.²⁸

İnsan haklarının korunması, insan haklarına saygı gösterilmesi ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi için uluslararası alanda çalışan küresel bir hareket olan UAÖ 216 ülke ve bölgede faaliyet göstermekte ve 7 milyondan fazla destekçisi bulunan bir insan hakları örgütü olarak çalışmalar yapmaktadır. Küresel bazda güçlü kamuoyu baskısıyla önemli

²⁶ Çalış ve Özlük, 2006: 12-13.

²⁷ Erdal Abdulhakimoğulları ve Umut Kedikli, "Bir Hükümet Dışı Kuruluş Modeli Olarak Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Haklarının Gelişimine Katkısı", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3-4, 2006, s. 55-80.

²⁸ Filiz Cicioğlu ve Şükrü Cicioğlu, "Dünya Barışında Küresel Aktör: Uluslararası Af Örgütü ve Türkiye Perspektifli Bir Değerlendirme", (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık, 2008.

adımların atılmasını sağlayabilen örgütlenme, bireysel destekçilerinin yapmış oldukları bağışlar sayesinde çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Ayrıca UAÖ çalışmalarını hükümetlerden, siyasi ideolojilerden ve dini inançlardan bağımsız olarak gerçekleştirdiğini ve demokratik yapılanmaya sahip olduğunu ifade etmektedir.²⁹

ECOSOC 1969 yılında UAÖ'ye danışman statüsü vermiştir ve bu sayede UAÖ BM'de temsil hakkı elde etmiştir. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası normların oluşması için çaba harcayan UAÖ 1970'li yıllarda başlattığı kampanyalar sonucu 1973 yılında BM Genel Kurulu bu sorunu dikkate almıştır. Genel Kurul, BM İnsan Hakları Komisyonu'nu görevlendirerek bir sözleşme hazırlamasını istemiştir.³⁰ HDÖ'lerin girişimi ve önerileri ile İsveç tarafından hazırlanan taslak metin ile ilgili olarak UAÖ, konu hakkında çekinceleri olan Avrupalı devletleri ikna etmiş ve taslak metin 1984 yılında resmîyet kazanmıştır. Metnin uygulamada etkin olmadığı gerekçesiyle UAÖ 2000 yılında yeni bir kampanya başlatarak 2002 yılında eksikliği ek protokollerle tamamlamıştır.³¹

Gelirinin yüzde 90'ından fazlasını bireylerin kişisel ve bağımsız bağışlarıyla sağlayan UAÖ bu sayede herhangi bir hükümet, politik ideoloji, ekonomik çıkar ve dini inançtan bağımsız kalmayı başardığını ifade etmektedir. Gelirlerinin çok küçük bir kısmını şirket bağışlarından sağlayan UAÖ bu bağışları Uluslararası Konseylerinin belirlemiş olduğu ilkeler doğrultusunda kabul etmektedir. Ayrıca örgütlenmenin tüm şubelerinin ve Uluslararası Sekreteryası'nın gelir ve harcamaları her yıl bağımsız finans şirketleri tarafından denetlenmektedir ve şeffaflık ilkesi gereğince kamuoyuna açıktır.³²

UAÖ çeşitli bölgelerindeki insan hakları ihlalleri ve gelişmeleriyle ilgili olarak raporlar düzenlemektedir. Ayrıca cezasızlık, LGBTİ, ifade ve toplanma özgürlüğü, mülteci hakları, barınma hakkı, kadına yönelik şiddet, ölüm cezası, işkence ve kötü muamele hakkında da çeşitli çalışmalar yaparak raporlar sunmaktadır.³³ UAÖ, bir hükümet-dışı örgütlenmenin sahip olması gereken belli koşulları (açıklık, şeffaflık, kar amacı gütmeme vb.) sağlamış olmasına rağmen bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilere bakılacak olursa; UAÖ 2005'te yayınlamış olduğu uluslararası raporunda örgütün genel sekreteri Khan'ın ABD için günümüzün gulacı (the gulag of our times) benzetmesini kullanmıştır. Bunun üzerine Washington Post, UAÖ'nün son dönemde dünyadaki diktatörlükleri değil, ABD'yi suçlayıcı eğilimde olduğunu ve anti-demokratik rejimlerin karşısında insan haklarını teşvik eden ABD hükümetinin bu durumdan zarar gördüğünü ifade etmiştir.³⁴

UAÖ'ye yönelik diğer eleştiriler ise, evrensel ahlaki gündemleri ile insan haklarını teşvik etmeleri ve tarafsızlık algılarının bir 'halo etkisi' olduğu yönünde olmuştur. Ayrıca insan haklarının yorumlanmasında sistematik kusur ve yanlış analizleri gerekçesiyle

²⁹ <http://www.amnesty.org.tr/nav/29/uao-hakkinda> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).

³⁰ Abdulkakimoğulları ve Kedikli, 2006: 71.

³¹ Başlar, 2005: 100-101.

³² <http://www.amnesty.org.tr/nav/32/sikca-sorulan-sorular> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).

³³ <http://www.amnesty.org.tr/> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).

³⁴ The Washington Post, American Gulag, 2005, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/05/25/AR2005052501838.html?nav=mb> (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2016).

eleştirilmektedir. Bir diğer eleştiri ise, İsrail'e karşı kurumsallaşmış bir önyargı dahil olmak üzere insan haklarının evrenselliğinin de ihlal edildiği konusunda yapılmaktadır. NGO Monitor tarafından yapılan bu eleştirilerde UAÖ'nün kusurlu bildiri yayınlayarak bilimsellikten uzak olduğu ve Filistinli yetkililerin anti-semitizm ve tahrik kampanyalarına sessiz kalındığı ifade edilmiştir.³⁵ Aynı zamanda UAÖ'ye bu eleştirileri yapan NGO Monitor ise İsrail bakış açısında sahip rapor ve analizler hazırladığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

İnsan hakları noktasında sıkıntı yaşayan ülkeler UAÖ'nün emperyalist amaçlar için çalıştığını iddia etmektedirler. Örgütlenmeye yönelik olarak, finans kaynaklarının yeterli olmadığı ve şeffaflık ilkesine uymadığı ve gerçekleştirmiş olduğu kampanyalarında devletlerin iç işlerine müdahale ettiği gerekçeleriyle suçlamalar mevcuttur. Ayrıca, sadece belli suçlara yönelik ölüm cezası uyguladığını ifade eden ABD, Çin, İran gibi ülkeler her koşulda ölüm cezasına karşı olan UAÖ'ye tepki göstermektedir.³⁶

SONUÇ

Tarihsel kökenleri bakımından eski olmasına rağmen, yeni uluslararası sistemin yeni aktörlerinden olan HDÖ'lerin sayıları ve etkinlikleri giderek artmaktadır. Farklı tanımsal ve kavramsal ifadeler HDÖ'lerin ne olduğu konusunda ortak bir tanımla zorlaştırırsa da, referans kaynaklar incelendiğinde ortak kriterlerin varlığı dikkat çekici olmaktadır. Uluslararası toplumun gelişimi adına çeşitli faaliyetler gerçekleştiren HDÖ'ler özellikle insani konular başta olmak üzere, çevresel sorunlar ve küresel barışın sağlanması adına çeşitli çalışmalar yapmanın yanında, uluslararası kamuoyunu bilgilendirerek sağladığı destekle birlikte karar alma mercilerini harekete geçirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin yapısı gereği artış gösteren HDÖ'ler ile ilgili olarak hukuksal bir takım düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. BM Antlaşması'nın 71. maddesi Ekonomik ve Sosyal Konsey'in yetki alanında olan HDÖ'lerle ilgili olmaktadır ve aynı zamanda bu madde kapsamında HDÖ'ler danışmanlık verme, gözlem yapma ve toplantılara katılım gösterme şeklinde bazı haklara sahip olmaktadır. Ancak her devletin ilişki kurmak istediği HDÖ'yü iç hukuklarının izin verdiği ölçüde ya da ilişki kurmak istediği ölçüde tanıma yoluna gitmesi kimi düşünürler tarafından eleştirilmektedir ve yapılan düzenlemelerin yetersiz olduğu ifade edilmektedir.

Toplumların daha aktif ve katılımcı olmasını sağlamanın yanında, siyasal toplumun sivilleşmesi, demokratik katılımın sağlanması, çatışma bölgelerindeki sorunların çözümü ve silahsızlanma gibi çeşitli alanlarda uluslararası toplumu destekleyici roller üstlenen HDÖ'ler, aynı zamanda neo-liberal politikaların uygulanmasında aracı kurumlar olduğu, belli devletlerin sözcülüğünü yaptığı ve mevcut hükümetleri yıkmak adına çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiği gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Bu da uluslararası sistemde etkili ve bağımsız bir aktör olup olmadıkları konusunda sorgulamalara sebep olmaktadır.

³⁵ NGO Monitor, Amnesty International: Failed Methodology, Corruption, and Anti-Israel Bias, 2015, http://www.ngomonitor.org/books/amnesty_international_failed_methodology_corruption_and_anti_israel_bias/ (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2016).

³⁶ Sıdıka Çetin, "Uluslararası Af Örgütü: 50 Yılı Aşan İnsan Hakları Tecrübesi", *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, Sayı 31, 2015, s. 58-63.

Bir HDÖ olarak Uluslararası Af Örgütü (UAÖ); şeffaf ve hesap verebilir yapısı, kurumsal yapısı, uluslararası faaliyetleri, kamuoyuna açık finansal durumlarıyla günümüzde etkin olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle insani konularda çalışmalar yapan UAÖ, yapmış olduğu incelemeler ve hazırlamış olduğu raporlamalarla birlikte, uluslararası kamuoyunun desteğini alarak çeşitli uluslararası faaliyetler gerçekleştirmektedir. UAÖ, karar alma mekanizmalarının dikkatini var olan olumsuzluklara çekmek için hazırlamış olduğu raporlar yüzünden kimi zaman şiddetli eleştirilerle karşılaşmaktadır. UAÖ belli devletlerin sözcülüğünü yaptığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Ayrıca UAÖ belli kesimler tarafından raporlarının kusurlu ve yanlış olduğu ve finansal açıdan şeffaf olmadığı sebebiyle eleştirilmeye devam etmektedir.

Genel olarak, uluslararası sistemde yer alan HDÖ'lerle ilgili tanımsal ve hukuksal birtakım eksikliklere rağmen, bu örgütlenmeler uluslararası toplum adına çeşitli çalışmalar gerçekleştirmekte ve etkinliklerini kanıtlamaktadırlar. Hassas konuları sebebiyle HDÖ'ler çalışmalarını gerçekleştirirken şeffaf ve hesap verebilir olma konusunda dikkatli davranmalıdır. Hazırladıkları raporlar ve çalışmalar üzerinde bilimsellikten ödün vermeden hareket etmeli ve yanlış anlaşılmaya yol açabilecek ilişkilerden uzak durmalıdırlar. Çünkü HDÖ'ler kolaylıkla başka devletlerin sözcülüğünü yaptığı, belli devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için aracı kurumlar olduğu gerekçeleriyle kolaylıkla eleştirilebilmektedirler. Tüm bu eleştirilere rağmen HDÖ'ler uluslararası sistemi yönlendirebilen bir aktör olmaktadır ve HDÖ'lere yönelik ortak bir standart oluşturulması yönünde atılacak bir adım ise, bu konuda var olan hem eksiklikleri giderecek hem de eleştirileri azaltacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDULHAKİMOĞULLARI, Erdal ve Umut Kedikli (2006). “Bir Hükümet Dışı Kuruluş Modeli Olarak Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Haklarının Gelişimine Katkısı”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3-4, 55-80.
- AKINCI, Abdulvahap (2012). “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, 61-70.
- ATEŞ, Davut (2006). “Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 7, 25-38.
- BAKAN, Selahaddin ve Gökhan Tuncel (2012). “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, *Birey ve Toplum*, Cilt 2, Sayı 3, 51-65.
- BAŞLAR, Kemal (2005). *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar Vestfalya Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- BOZKURT, Giray Saynur (2006). “Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da Kadife Devrimler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 9, 151-167.
- CİCİOĞLU, Filiz ve Şükrü Cicioğlu (2008). “Dünya Barışında Küresel Aktör: Uluslararası Af Örgütü ve Türkiye Perspektifli Bir Değerlendirme”, (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık.
- ÇALIŞ, Şaban ve Erdem Özlük (2006). “Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: İhmal Edilmiş Bir Gerçeklik”, (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK’lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale, Pozitif Matbaacılık, 9-19.
- ÇİÇEK, Atıl Cem (2008). “Katılımcı Demokrasi ve Siyaset Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları”, (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık, 39-43.
- ÇOBAN, Barış (2008). “Toplumsal Barış, Sivil Toplum Kuruluşları ve İletişim: Barış, Öteki, Önyargı ve Çatışma Üzerine”, (der.) Ali Akdemir et al., *V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Barış*, Çanakkale, Aynalı Gazetecilik ve Matbaacılık, 78-85.
- DEMİRKAYA, Harun ve Meral Çakır Berzah (2006). “Stratejik Yönetim ve Manipülasyon Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK’lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale Pozitif Matbaacılık, 59-66.
- KARAGÜL, Soner (2006). “Küresel Bir Aktör Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri”, (der.) Ali Akdemir et al., *III. Uluslararası STK’lar Kongresi STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, Çanakkale, Pozitif Matbaacılık, 486-491.
- NGO Monitor (2015). *Amnesty International: Failed Methodology, Corruption, and Anti-Israel Bias* http://www.ngomonitor.org/books/amnesty_international_failed_methodology_corruption_and_anti_israel_bias/ (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2016).
- NOWROT, Karsten (1999). “Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law,” *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Sayı 6, Cilt 2, 579-645.
- PAZARCI, Hüseyin (2011). *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitapevi.

RYFMAN, Philippe (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*, (çev.) İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayıncılık.

ŞAHİN, Bican ve Mete Yıldız (2009). “Uluslararası Yandaşlık Ağları Perspektifinden Türkiye’de Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21, 41-65.

The Washington Post (2005). *American Gulag*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/05/25/AR2005052501838.html?nav=mb> (Erişim Tarihi: 21 Ekim 2016).

TUNCEL, Gökhan (2014). “Ulus Devletin Dönüşümünde Hükümet Dışı Örgütlerin Etkisi”, *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 39-54.

United, Nations, “List of non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council as of 18 September 2008”, http://www.un.org/esa/coordination/ngo/pdf/INF_List.pdf (Erişim Tarihi: 2 Kasım 2017).

www.amnesty.org.tr/ (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).

www.amnesty.org.tr/nav/29/uao-hakkinda (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2016).